

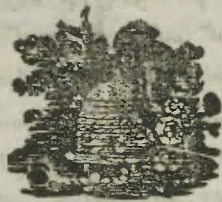

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Լրագրիս միջոցով որ և իցէ մասնաւոր յայտարարութիւն տպել տվողը պէտք է վճարէ ամէն 4 տառի համար 1 կոպէկ արծաթ:

Հրատարակում է ամէն շաբաթ օր, մի մի թերթ: Տարեկան բաժանորդագրութեան գինն է 7 ռուբլի:

Ժ.Բ. ՏԱՐԻ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 11 1869 ԱՄԻ

№ 39.

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Ամբողջէ տարուէ Բազմութիւն. Temps յաղի-
րը հրատարակելէ հայր Գիւղիւնտի, փա-
րիղի աստուածամօր եկեղեցու երեւելի քա-
րողչի նամակը, ուղղած բոկոտն կարմէլեանց
կարգի կարգապետին Հռովմում: Հայր Գիւղ-
իւնտը մեծ անուն է հանած իր ճարտարա-
խօսութեամբ և իր ընդարձակ ազատամիտ
գաղափարներով, որոնք շատ անգամ մեծ
եռանդով յայտնած է իր հոգեւորական ամ-
բիւնից: Նա է Աբբայ Կարմէլեանց վանքերի
Փարիզում ու Ավիլիոնի նահանգի կարգա-
պետի օգնական: Նորա գաղափարները հա-
ճութիւն չէին գտնում Հռովմում. միայն
նորա մեծ ժողովրդականութիւնը պարտա-
ւորում էր հռովմէական իշխանութիւնը
մեծ զգուշութեամբ վարվելու նորա հետ:
Վերջապէս սուրբ Պետրոսի փոխանորդի համ-
բերութեան չափը անցաւ և նա յիշեալ
կարգի գլխաւորի միջնորդութեամբ հաղորդեց
ազատամիտ քարողչին, որ սա կամ փո-
խէ իր քարողչերի ուղղութիւնը և բնաւ ու-
րութիւնը և կամ բոլորովին թողնէ քա-
րողութեան ամբիւնը: Ահա ինչ պատաս-
խան է գրում հայր Գիւղիւնտը կարգապե-

տին. «Սրբազան հայր, իմ հինգամեայ քա-
հանայագործութեան ժամանակ Փարիզի
աստուածամօր եկեղեցիում, չնայելով ակն-
յայտի յարձակմանց և դադարի մասնու-
թեանց իմ դէմ, դուք երբեք զայցած չէք
ինձ ձեր յարգանքը և հաւատարմութիւնը:
Նա մինչև ցայժմ պահում եմ ձեր բաղ-
մաթիւ նամակները, որոնց մէջ դուք յայտ-
նում էք ձեր կարծիքը թէ իմ քարողչերի
և թէ իմ անձնաւորութեան վերայ: Այ-
սուհեաւ ինչ էլ պատահելու լինի, ես կը-
պահպանեմ նորա վերայ երախտագէտ յի-
շատակութիւնը:

Ներկայումս, — անակնկալ որոշ փոփո-
խութեան առթով, որի պատճառը ես չեմ
որոնում ձեր սրտի մէջ, այլ Հռովմում
բունդը զօրեղ կուսակցութեան հետախու-
զութեանց և դաւադործութեանց մէջ —
դուք դատապարտում էք ինձ այն բանի մէջ,
որի համար առաջ քաջալերում էիք, յանդի-
մանում էք այն, ինչ որ վաղ գտնում էր ձեր
հաւանութիւնը և պահանջում էք, որ ես
կամ լռեմ և կամ այլ լեզուով խօսեմ,
այն ինչու մէկը և ոչ էլ միւսը կարող է լինել
իմ խղճմանքիս ճիշդ և արդար պատկերը:
Ես չեմ կարող Փարիզի աստուածամօր եկե-
ղեցու բէմը բարձրանալ սուտ խօսքերով
չթողնելով, անկատար ու կցկտուր քա-

րողութեամբ: Ես պէտք է իմ ցաւակցու-
թիւնը յայտնեմ այս մասին հաստատամիտ
և իմաստուն Արքեպիսկոպոսին, որնոր բաց
արաւ ինձ ճանապարհ դէպի այս ամբիւնը
և պաշտպանում էր ինձ, չնայելով այն ան-
ձանց չարութեան, որոնց ինչ որ ինչ
Ես յարմարում եմ իմ ցաւս իմ ունկնդիրնե-
րիս, որոնք յարգեցին ինձ իրանց ուշադրու-
թեամբ, համակրութեամբ, կարող եմ ասել
մինչև անգամ իրանց բարեկամութեամբ:
Ես պարտական կ'լինեի իմ հօտի առաջին,
կախկոպոսի առաջին, իմ խղճմանքիս և
նոյն իսկ Աստուծոյ առաջին, եթէ համա-
ձայնեի խաղալու այդպիսի դեր:

Մի և նոյն ժամանակ ես հեռանում
եմ վանքից, ուր բնակում եմ և որ նոր
պայմանների մէջ, որոնք ինձ առաջարկվում
են, ինձ համար միայն հոգեւոր բանաւարկե-
լութիւն է: Այսպէս վարվելով ես չեմ
զժրում իմ ուխտս. ես երգուել եմ կրօ-
նաւորական հնազանդութեան, միայն իմ
խղճմանքիս վկայութեանց սահմանում,
իմ անձնական պատուոյս և իմ աստիճանիս
պատշաճ սահմանում: Ես այս մասին երդ-
ուել եմ արդարութեան բարձրագոյն օրէնքի
հովանաւորութեան և տիրական ազատու-
թեան առաջ, որ Յակովբոս Առաքեալի խօս-
քերով քրիստոնէութեան գոյակից օրէնք է:

Ես մտայ վանքը, որ կատարելապէս գործ զնեմ իրողապէս այս սուրբ ազատութիւնը, ես զիմումէի դէպի այն շարունակ տան տարի եռանդով առանց որեւիցէ մարդկային շահախնդրութեան, չեմ համարձակում աւելացնել, առանց երիտասարդական ցնորքների: Եթէ իմ անձնազոհութեանս փոխարէն այժմ ինձ առաջարկում են շրջութաներ, ես ոչ միայն իրաւունք ունիմ, այլ և պարտական եմ նրանց մերժելու:

Ներկայ բոլոր հանդիսաւոր բոլոր. եկեղեցին անցնում է իմ մեծ ճգնաժամերից մէկը, իր երկրային գոյութեան ծանր և վաճառական բոլորներից մէկը: Երեք դարերի ընթացքում առաջին անգամ հրաւիրվում է ընդհանրական ժողով և մինչև անգամ այս համարվել է անշուշտ կարեւոր — այս սուրբ շօր (Պատի) կարծիքն է: Այսպիսի բոլորում աւետարանի քարոզիչը — եթէ լինի սա և յետինը-միթէ կարող է համաձայնել լռելու, ինչպէս Իսրայէլի այն համր շները, որոնց յանդիմանում է մարգարէն, թէ չեն կարողանում հաշիւ. ոչամը շունը, որ չգորեն հաշիւ:

Սուրբերը երբեք չեն լռել: Ես չեմ պատկանում սրբերի թուին. միայն համաբուժում են ինձ նոցա զաւակ — սրբոց եմք դառնալը — և սա սրշտ ինձ պարտք եմ համարել նոցա հետքին հետևել. թափել իմ արտասուքս և եթէ հարկաւոր է իմ արիւնս էլ այնտեղ, ուր մնացել են նոցա չարանքների հետքը:

Այսպէս ես բարձրացնում եմ իմ ձայնս սուրբ հօր և ժողովի առաջ. իմ բողոքս իբրեւ քրիստոնեայ և քահանայ այն վարդապետութեանց և գործողութեանց դէմ, որոնք կոչվում են հոգևորական, և որոնք չեն կարելի կոչել քրիստոնէական, որոնք իրանց վտանգաւոր, աւելի և աւելի համարձակ և վտանգաւոր դաւադործութեամբ առաջնորդում են դէպի եկեղեցու կազմութեան, կրթական վարդապետութեան ձեւի և էութեան ու մինչև անգամ բարեպաշտութեան և ողորմածութեան ողու փոփոխութիւնը: Ես բողոքում եմ այն զիտաւորութեան դէմ, որով կամենում են երկպառակութիւն զոյգ մեր յաւիտեական մօր՝ եկեղեցու և ներկայ տան և իններորդ դարի հասարակութեան մէջ, որին մենք պատկանում ենք ըստ ժամանակին, դէպի որը մենք զգում ենք համարձակութիւն. ուստի և պարտական ենք

կատարելու մեր պարտականութիւնը մեր յարաբերութեանց մէջ դէպի նա: Ես բողոքում եմ այն դաւադործութեան դէմ, որ ուղղած է մարդկային բնութեան ընդդէմ, սորա ամենընտիր ձգտմանց մէջ, սորա ամենասուրբ զգացմանց մէջ: Ես բողոքում եմ Աստուածորդու սուրբ աւետարանի այդ սրբապիղծ եղծման դէմ. փարեւեցիտական կանոնները միակերպ ոտնակոխ են անում այդ աւետարանի թէ ողին և թէ տառերը:

Ես ճիշդ համոզված եմ, որ եթէ բոլոր լատինական ցեղերի մէջ և մանաւանդ Ֆրանսիաում տիրապետում է հասարակական, բարոյական և կրօնական անիշխանութիւն, սորա զիտաւոր պատճառը յայտնի բան է ոչ թէ իսկապէս քաթոլիկութիւնն է, ոչ այլ քաթոլիկութիւնը հասկանալու ձևն է և նորա գործադրութեան եղանակը շատ դարերի ընթացքում:

Ես գիտեմ եմ այս մասին առաջիկայ ժողովին, որնոր կ'պարապի որոնելով միջոցներ մեր ցաւերի բժշկութեան համար և կ'հոգայ այս միջոցների իրօք գործադրութեան համար հռանդով և համեստութեամբ: Եթէ կ'կատարվին այն երկիւղները, որոնք մեծ եամենում հասնում են մեծ ժողովը զուրկ կ'լինի ազատութիւնից իր վիճաբանութեանց մէջ, ինչպէս նա զուրկ է նրանից իր նախապատրաստական պարապմանց մէջ, միով բանիւ եթէ նա զուրկ կը լինի տիեզերական ժողովի էական յատկութիւններից, ես պէտք է դռնմ առ Աստուած և առ մարդիկ, պահանջելով նոր ժողով, յանուն սուրբ Հոգւոյն և ոչ կուսակցութեանց հոգւոյն, ժողով, ինչպէս իսկական ներկայացուցիչ տիեզերական եկեղեցու, և ոչ ժողով, ուր ոմանք լռում են և այլք ներգործում են օտար ազդեցութեան լծի ներքոյ:

Ես դառնում եմ վերջապէս դէպի Քրիստոսաւոր, ով աստուածային Փրկիչ: Առ քոյդ գոչեմ, ով Տէր Յիսուս, դատաստան, Քո ներկայութեամբ գրում եմ ես այս տողերս. Քո խաչից պատուանդանի մօտ ես երկար աղօթում էի. երկար մտածեցի, տանջվեցայ, սպասեցի և ահա ստորագրում եմ այս նամակս: Ես հաւատում եմ, որ եթէ մարդիկ կ'դատապարտեն այս տողերս այս տեղ երկրիս վերայ, Դու, Տէր իմ, կ'արդարացնես նրանց երկնքում: Այս հաւատով

ես կ'ապրիմ, որ նրանով էլ մեռնեմ: — Եղբայր Վիպլին. Բոն-պոն Լաբլեշանց Խիբոյ զարիզաւ Խեշիբոյ Կարգապէս Խոյն Կարգի Ավելիոնի Խաչան-Գոմ:

Հայր Վիպլինտի նամակը մեծ վաղու՜մունք ծախեցրեց Սէն — Ժերմէնի արուարձանում: Բարեպաշտ քաթոլիկները, երեւի քարոզչի ջերմեռանդ կուսակիցքը, բողոքով են մոլորվեցան. թէ ու՞մ կողմումն է ճշմարտութիւնը: Ո՞վ է արդար, Հոգիմը թէ քարոզիչը, որ բողոքում է նորա դէմ: Սթիվէ պէտք է սորա հետ միասին ընդդիմանան Հոգիմայ գահին: Պապի նուիրակը ֆարիզում չէր, յիշեալ նամակի լոյս տեսնելու ժամանակ. նրան իսկոյն ծանուցին և նա անյապաղ հեռագրի միջնորդութեամբ հաղորդեց Հոգիմ բողոք նամակը:

Նամակ ձեռագրէն

Գեր. Սահակ Եպիսկոպոսի և արժ. Տիմոթէոս վարդապետի Հապէշտան ուղևորութեան պատմութիւնը

(Շարունակութիւն և վերջ).

Գեր. Սահակ Եպիսկոպոսի և իր արժ. ընկերը Վահչում Վովաղի իշխանէն ալ թէև քանիցս իրենց միաբանութեան ծոցը վերադառնալու հրաման խնդրեր են, բայց միշտ սա պատասխանը առեր են թէ՛ «դձեղ վարդնելը կամ ճամբելը ետքէն ժողովով որոշւելիք խնդիր մըն է, այն ատենը լուր կուտամ, հիմայ հանգիստ նստեցէք»: Քիչ մը ետքը Տօքիա Քիտանըմէթթ ըստած զիւղը խրիկէր է զնոցին սրբութիւնը, զիւղացւոց հրաման խրիկելով, որ օրինաւոր ուտելիք տան. բայց հոն ալ զրեթէ չքաւորութեամբ կեանք անցունելու դատապարտուեր են. և վերջապէս նոյն զիւղէն մահուան վտանգներէ հաղիւ հաղ ազատելով՝ որուն մանրամասն պատմութիւնը ընել խիստ երկար կըլլայ, Պէշէսայի Ապունա Թէքլէմանօթ կոչուած տեղը ցոյց տուեր է նոցին բնակութեանը համար, ուր ևս քանի մը անգամ իրենց վերադարձը խնդրեր են գրով, բայց՝ «ճանապարհ չկայ, ես զձեզ օրինաւոր կերպով պիտի խրիկեմ, հիմայ այնչափ հաբուստ չեմ, քիչ մը ատեն սպասեցէք, ևն ևն» կըսէ եղեր. ասանկով տարի մը չամ ալ այն կողմերը անցո նելու պարտաւորուեր են,

մինչև որ վերջին օրերս Մուսավաթյի պաղ-
ղական և միայնգամայն անդղական հիւ-
պատոսս պ. Միւնզինձէրի մէկ նամակը եկեր
հասեր է Վախչում Կովազին ուղղեալ, ու-
րով հիւպատոսը իրեն կիմացունէ թէ Թէկ-
րի ճամբան բաց է, և Տէճաճ քառան (Քա-
սայի իշխան) պատրաստ է ճամբայ տալու
ուստի կաղաչէ, որ իւր քովը հիւր եղող ե-
կեղեցականներուն Ս. Երուսաղէմ վերադառ-
նալու հրաման տալու բարեհաճի. այս լու-
րը նոյնն սրբութեան ալ հասեր է Մուսավ-
թա բնակող պ. Առաքել Յ. ձիվէլէկեան հայ-
ազգի անձին կողմանէ յատուկ զորով մը, ու-
րուն ազգասիրական եռանդը զովութեան
արժանի է: Գեր. Սահակ եպիսկոպոսն ալ
անմիջապէս խնդրադիր մը ուղղեր է իշխա-
նին, որպէս զի իրենց հրաման տալու բարե-
հաճի. նա ալ խնդրուած հրամանը տալու
վերջապէս զիջեր և իւր կողմանէ երկու ջո-
րի պարգևելով ճամբայ հանել տուեր է
զնոյնն սրբութեանը, (ինքը հինգ վեց աւուր
ճամբայ հետի կը գտնուէ եղեր սոյն միջո-
ցին), և միանգամայն իւր հաւատարմեան-
բէն մէկը յատկապէս պատգամաւ որ զրկե-
լով նորին միջնորդութեամբ աղաչեր է, որ
հիւպատոսին հետ համամտութեամբ միջ-
նորդ կանգնին իւր և Թէկրի իշխան Տէ-
ճաճ քասային մէջ հաշտութիւն ընելու, և
յաւելցուցեր է թէ ներողամիտ պէտք է ըլ-
լան, որ ըստ արժանւոյն պատուած չէ զի-
րենք. նոյնն սրբազնութիւնն ալ արժան ե-
ղածը անօրինելու խոստանալով, ներկայ տա-
րւոյն աւագ չորեք շաբթի օրը նոյն երկրէն
ճամբայ ելնելու պատրաստուած ժամանակ-
նին, տեղացեաց բոլորին ալ համակրութիւն
աւրէն զբուած ըլլալովն, մեծէն մինչև
պղծիլը լայն աչք աշակեր են, որ չերթան
ու գեր. Սահակ եպիսկոպոսը իրենց Ապու-
նա (առաջնորդ) ըլլայ փոխանակ Ղալտի ե-
պիսկոպոսին, և Վախչում Կովազին ալ բար-
կացեր ու հայհոյութիւններ ըրեր են, որ նո-
րին գերապատուութեանը պէս եպիսկոպոս
մը ձեռքէ կը հանէ կոր. այսպէս բոլորին ալ
սիրտը հետեւին տանելով նոյն երկրին կա-
ռավարչին հրամանաւ 200-ի չափ զինուոր
իրենց ուղեկից ունենալով՝ մեկներ են մեր
եկեղեցականք. բայց զիւղացեաց բնւ մը չըլ-
լալու համար կէս ճամբէն ետ դարձուցեր
են զինուորները, և նոյն ինքն զիւղացեաց ա-
ռաջնորդութեամբ Ահօ ըսուած լեռնային և

անջրդի ճանապարհէն բազում դժուարու-
թեամբ և նեղութեամբ 42 օր ճանապար-
հորդութիւն ընելով՝ Տէճաճ կամ Տէճազ-
մաճ քասայի տիրապետութեան Թէկրի երկ-
րին Ատվա անուն մայրաքաղաքը հասեր են.
Բայց նոյն իշխանը նոյն տեղէն 5 ժամու չափ
հետի Աքսում քաղաքը գտնուելուն պատ-
ճառաւ, եկեղեցականք խնայուցեր են իրեն
որ հոն երթալ, և թէ զինքը՝ թէ նոյն տե-
ղոյն եկեղեցին տեսնել կը փափարին. նա
ալ զալերնուն մեծապէս շնորհապարտ ըլ-
լալքը յայտնելուն վրայ, նոյնն սրբազնու-
թիւնը ուղղակի նոյն քաղաքի եկեղեցին գա-
ցեր են, որ հնութիւն մ'է կրսն, և եկե-
ղեցիէն ելնելուն իշխանին նոր կանոնաւոր
զօրքերէն 50-ի մը չափ զինուոր զիրենք բա-
րեւեր և իշխանին վրանը առաջնորդեր են,
որուն մօտեցած ասանկին իշխանը անմիջա-
պէս վրանէն դուրս ելնելով մեծ պատուով
ղիմաւորեր է զնոյնն սրբութեանը և սուրբ
խաչին երկրպագեր է. յետոյ իւր վրանին քո-
վը ուրիշ վրան մը յատկացուցեր է որ հոն
հանդէս, և պահպանութեան համար ալ
զինուոր տուեր է. հետեւեալ օրը իւր բանա-
կին առաջնորդութեամբ և ինքը եկեղեցա-
կանաց ետեւէն քալելով Ատվա մտեր են, ուր
թնդանութեան արձակել տուեր է 'ի պատիւ
չայ եկեղեցականաց, ինչպէս որ սովորութիւն
է եղեր նոյն արարողութեամբ ընդունիլ
Ղալտի եպիսկոպոսը. հոս շաբաթէն աւելի
մեծ պատուով հիւրընկալեր է զնոյնն սրբու-
թիւնը, և սոյն միջոցին բոլոր ճամբու վրայ
գտնուած քաղաքաց լուր խրկեր է, որ նոյն
եկեղեցականներն ամեն տեղ զիմաւորելով
արժանաւայել պատուով ընդունին:

Գեր. Սահակ եպիսկոպոսն իշխանին
այս մարդասիրական զովիլ յատկութիւն-
ները տեսնելով, զոր մինչև նոյն օրը չէ գտած
ուրիշ մէկու մը վրայ, ուրք փորագրեալ քա-
նի մը կտոր այլ և այլ պատկերներ և խա-
չեր նուիրեր է, որոնց հետ նաև որոյն Ստե-
փաննոսի մատուները պարունակող Սէլանի
զոյն զզոյն քարերով յերիւրեալ ոսկի խա-
չը, զոր օրինաւոր մէկու մ'ընծայուիլը պա-
տուիրած է եղեր Երուսաղէմայ սրբազան
Պատրիարքը, իշխանն ալ 'ի փոխարէն յիշա-
տակի՝ իւր վեղը կախուած փաթիլի ոսկի
խաչը նորին գերապատուութեան նուիրեր
է. նաև նոյնն սրբութեան հեծանկեացը
յատկացեալ զարդարուած երկու ջորի և

երկու ուրիշ ջորի ալ իրենց բեռերուն հա-
մար նուիրելէն զատ՝ 1000 հատ աւտորիա-
կան թալէա շնորհեր է ճամբու ծախքի հա-
մար, և խոստացեր է թէ Ս. Երուսաղէմայ
վանքին ալ արժանաւայել նուէր մը պիտի
ընէ ժամանակին. միայնգամայն սա նշանա-
կութեան արժանի պատուէրը, ըրեր է թէ
այսուհետեւ չապէշտանէն Ս. Երուսաղէմ
ուխտի ովոր գայ ու ձեռքը իւր իշխանա-
կան կնքովը կնքեալ հրամանադիր չունենայ,
չըլլայ որ ընդունին ու պաշտպանեն. որպէս
զի հինաւուրց սովորութիւնը նորէն հաս-
տատուի. նաև ծանուցեր է թէ՝ Երիւստուն
նոր գալիք Ղալտի եպիսկոպոսին՝ որ ճամբան
է եղեր, զրեր է թէ չապէշտան չմած, զի-
րէք տեսնէ անգամ մը և ժողովք ընէ, որ-
պէս զի երկրին կրօնական պիտոյիցը լիովն
տեղեկութիւն ստանայ. ըստ որում երկու
տարի է որ, ըսեր է, ջեր սրբազնութիւնը ա-
ղէկ տեղեկացած է այս մասին. ուստի՝ կա-
ղաչեմ որ նորին գերապատուութիւնը տես-
նելու բարեհաճիք, և 'ի միասին ժողով ը-
նելով՝ հարկ ու պատշաճ եղածը իմաց տաք
իրեն՝ ըսելով յուրիս 5 ին ճամբայ հաներ
է զնոյնն սրբութեանը, և մինչև կէս ժամու
ճամբայ ուղեկից եղեր է զօրօք հանդերձ և
թմրկաց ու սրնկաց նուագներով, և իբար-
մէ բաժնուելու ժամանակ նոյնն սրբութեան-
ը ջորիէն վար իջնելով զօրքը օրհներ և
խրատ տուեր է, որ իշխանին յարգն ու պա-
տիւր քաջ ճանչան և իրեն հաւատարիմ
ծառայութիւն ընեն. յետոյ իշխանին փո-
խանորդը բաւական զօրօք մինչև մէկ աւ-
ուր ճամբայ Պիհիլա ըսուած զիւղը ուղե-
կից եղեր է. ուր գեր. Սահակ եպիսկոպոսը
բանակին մեծ թմրուէր պիտի օրհնէ եղեր
ըստ խնդրանաց նոյն փոխանորդին, և սոյն
առթիւ մեծ հացկերոյթ մ'ալ պատրաստ-
ուեր է, թէ հացկերոյթին և թէ թմրկին
օրհնութիւնները արուելն և նոյն զիւղը
հոն անցունելն կարք՝ հետեւեալ առտուն
եկեղեցականք հրաժեշտին տալով ճամբոր-
դութիւնն շարունակեր են՝ ամեն տեղ սիւ-
րալիք ընդունելութիւն գտնելով, մինչև որ
Ամարա ըսուած սահմանադրութիւն հասեր
են, ահա սոյն տեղը տեսակցեր և պատու-
ւիրեալ ժողովք ըրեր են վերոյիշեալ նոր
Ղալտի եպիսկոպոսին հետ, որ նոյնն սրբու-
թեան տուած տեղեկութիւններուն համար
մեծ շնորհալուութիւն յայտնէր է, այնպէս

դիկ էին գալիս և օգնութիւն տալով պլան կազմեցին փոխարքային սպանելու: Երկու շաբթի օրը, յուլիսի 16-ին 1541 թուականին ճաշին փոքրիկ Ալմագրօի զաստիարակիչ Կերբատը 18 ապստամբների հետ, դուրս թուաւ փողոց ու զոռաց չկեցեց արքային, մահ բռնակալին: Այն րոպէին երբ որ Պիզարրօն ճաշէր ուտում, ապստամբները նրա պալատը լցուեցան, Պիզարրօն իրա սենեկապետից լսելով այս աղաղակը հրամայեց մի սասնապետի, որ դուռը փակէ: Բայց տասնապետը փակելով էս համբաւից, որ նրան միևնոյն սենեկապետը հաղորդեց, շշկլեցաւ ու չէր իմանում թէ ինչ անէ: Երբ մօտացող ապստամբների ոտնաձայնը լսեց, նրան առաջը գնաց հարցնելու, թէ ինչէն ուղում: Նրա սրտին թրով խնդրեցին պատասխանն էր: Ապստամբների առաջը ոչինչ չ'կարողացաւ բռնել և նրանք սենեակը լցուեցան: Այստեղ գանձողներից մի քանիսը լուսամուտից դուրս թռան, իսկ մնացածները Պիզարրօի հետ միջին սենեակները փակեցին: Մի սաստիկ կռիւ ծագեցաւ. ծեր Պիզարրօն թրով և վահանով և մի ջահիլ կորչեց կատաղութիւնով դրան առաջը կտրեց: Քաջ կացէ՛ք իմ ընկերներ, աղաղակեց նա. մենակ մենք պէտք է խաղաղացնենք այդ ապստամբներին: Երկար կռիւից յետոյ նրա եղբայր Ալիանդարէն ըստպանուեցաւ և յետոյ միւս մերձաւորները, վերջապէս կարողութիւնից զրկուած Պիզարրօն հազիւ թէ կենդանի, իր բողաղումը խրկած թշնամու աէզիցը մի մահացու հարուած ստացաւ: Ստակիչները արնոտ թրերով սրերով վազեցին Վիսայի փողոցները, ու ամեն տեղ յաջողութիւնը հրատարակեցին: Շատ պատերազմների մէջ փորձված զինուորները ժողովեցան Ալմագրօի չորս բոլորը ու նա շուտով մի այնպիսի զօրապետ դառաւ, որ կարող էր փոխարքայ դառնալ:

Սակայն սպանուած Պիզարրօի ընկերները էս բանին հակառակ էին: Երկպառակութիւնը հենց սկսվելու վրայ էր, երբ յանկարծ դուրս է գալիս Ալախա—դել—Աստուորը և փոխարքայի պաշտօն է կատարում: Այս բանը գործերին մի ուրիշ ուղղութիւն տուեց:

Ի զուրէին հակառակվում Ալմագրօն և նրա կուսակիցները, 1542 թուականին նրանց և թագաւորի զօրքերի մէջը

մի վճռական պատերազմ ծագեցաւ: Ալմագրօն յաղթվեցաւ, փախաւ, բայց իբրեւ դաւաճան նրան բռնեցին և բերին Կուսկօ ու ժողովրդիկան առաջին զինատեղին:

Միջին և հարաւային Ամերիկայի երկերէն զիւտերի համառօտ նկարագրութիւնը անելով այժմ մեր հարեանցի հայածքը գծենք հիւսիսային Ամերիկայի վերայ, նա մանաւանդ այն նահանգների վերա, որ հիւսիս միացեալ նահանգներ են կոչվում և որոնք ներկայ դարում էլ Ամերիկայի միւս նահանգներիցը երեւել են, և գաղթական եւրոպացիների երկրորդական հայրենիք են դարձել:

Մենք այստեղ փոքր 'իշաւէ կը նկարագրենք Անդղիացիների խաղաղ նուաճումները: Հիւսիսային Ամերիկայի ազատ նահանգները արդէն 1497 թուականին վենեսիկցի Գովհաննէս Կաբօսը նուաճել էր Անդղիացի Հնդկոս VII յանձնարարութիւնով, բայց որովհետեւ Անդղիան այն ժամանակը նոր զիւտեր շարունակելու միջոց չուէր, նոյնպէս և չունէր կարողութիւն հոգս տանելու քաջ ծովագնացների ձանապարհորդութեանց վերայ, ուստի այս գործաշուտ խանգարուեցաւ:

Այն ոսկուն, որ գտնվում էր հարաւային Ամերիկայի արեւմտեան ափերի երկար տարածութեան մէջ, 'ի զուրէին ման գալիս դարաւոր անտառի հարթ հասարակ հիւսիսային Ամերիկայումը, որտեղ հիւսիսային բնութիւնը միայն չկնորսին և վայրենի գազաններ որսողներին են օգուտ և ձմեռուայցուրա ժամանակը դժուարութիւն տալիս, երկրագործներին ուստի և գաղթականութիւն հիմնելու համար այս ընդարձակ երկիրներում աւելի ուշադրութիւն չէին դարձնում: Չնայելով որ Կարօտի այս երկիրը գտնվելուց յետոյ նաւերը երբեմն գալիս էին այս երկրին այցելութիւն ու թէ արդէն 1524 թուականին Գաղղիացիները Ֆրանց I ժամանակը այնպէս տիրապետեցին Ամերիկայի մի մասին սակայն անց կացաւ հարիւր տարի, երբ որ Անդղիացիները առաջին անգամ բնակվեցան այնտեղ անդղիական հոգակաւոր ծովագնաց Սէր Ալալտէր Ռալէիդի որ եկել էր այստեղ նոր զիւտեր գտնելու համար իրան աներ Սէր դոմբրի Չել բերաւ նրան, թագուհուց ստացաւ ողորմած հրովարտակ, որով նա անդղիական թագի իրաւունք

քով, լիակատար իշխանութիւն ստացաւ, այն երկիրների մէջ նոր զիւտեր գտնելու, որոնք զեռ ուրիշ քրիստոնէայ թագաւորները չէին նուաճել և այս երկիրները միայն Անդղիայի օգտի համար ձեռք բերեց: Արդէն 1527 թուականին, Ռալէիդը հիմնեց առաջին գաղթականութիւնը Վիրջինիա: Այնուհետեւ սկսան սակաւ առ սակաւ ծագել ուրիշ շատ նահանգներ, որպէս՝ Մասսսեղուզետ, Մէնու շամշեր, Կոննեկտիկուտ և Ռօդէլանդ: Նրանց մէջ բնագեցած Անդղիացիները, որոնք թողել էին իրանց հայրենիքը, շատերը վաճառականութեան համար և շատերը կրօնական հալածանքներից փախչելու համար: *) Այս ժամանակը ոչ ոք չէր կարծում, թէ այս երկիրը եւրոպայի համար ինչ երեւելի նշանակութիւն պէտք է ունենայ: Ով 'ը կարծէր թէ կարտօնիլը, այն ազեղ բոյսը, որ Անդղիացի Ֆրանց Կրակէն ուղարկել էր դէպի Իրլանդիա, վալտէր Ռալէիդու մօտ, որին խիստ հաւանեց և որնոր յարմար երեւեցաւ Եւրոպայի մէջ ցանկելու—գիտենալով որ մի ժամանակ ոչ թէ միայն Եւրոպայում և այլ և բոյսը աշխարհում մի մեծ բաւականութիւն տուող կերակուր պէտք է լինի այդ կարտօնիլը:

Մի հարեանցի նայենք հիւսիսային Ամերիկայի հիւսիսային մասի վերայ: Քանի մի խօսք ասենք նրա բնակիչների տեղական շնորհացների և գաղթականների վերայ: Մեր առաջին բաց է լինում մի լայն ու կանանչ դաշտերով զարդարուած աշխարհ:

Այն տեղի բնակիչները պղնձագոյն են և ամենից աւելի մեղքնով են կերակրվում: Բացի պատուոյ կանոններից ուրիշ ոչինչ չը կայ: Կաղնու և փշտտերնի տեղ դուրս է գալի բամբակ: Ծմակոտ և պարարտ անտառների մէջ գօմէշներ և վայրենի ոչխարներ են արածոււմեղջերուները և արաղընթաց անտիրուները վաղ են տալի, կէլչում են կաշաղակները և ձայն են տալիս շատախօս թուութակները:—

Չեզ շատ անգամ սպիտակ դայլ և մոխրագոյն առիւծ էլ կը պատահի: Կնպէս էլ հաւերը շրջում են և փասեանները ընդ

*) Այս ժամանակը Ռէֆորմացիայ էր Եւրոպայում, որի ժամանակում շատ զանազան ազանգներ ծագվեցան, որոնք կատօլիկական հալածանքներից փախչում էին դէպի Ամերիկայ:

արձակ մարդագետներին վերայ: Թռչողու՞մ են այնտեղ պոչաւոր գորտեր և ընթանում են դեղին գետերը: Այնտեղ Եւրոպացիներն էլ են վայրենանում, շուները գայլերից կատաղի են: Այնտեղ մարդը թագաւոր է և կինը ստրուկ: Այս տեղի ամէն բան վայրենի և նոր են մեզ համար: Միայն մեզ հին բարեկամներ են արեգակն ու լուսինը, որ ծագում են խիտ անտառների բարձր ծառերի միջով, այն տեղ կայ և մեծ մուկ, որ մեր նշման է: Բայց արեւը և հեռ գառնանք դէպի մեր հեռու արեւմուտքը: Իրաւի արեւելքում էլ կ'սպասահին ձեզ Հնդկացիներ, որ ահա մի դար է անց կացել որ պարապում են Եւրոպացիների հետ առեւտրական գործերով, բայց նրանց բարոյականութիւնը վատացրին դադթականները, որոնք իրանց խաբէրայութիւնը և յանցանքները նրանց էլ սովորեցրին, անարգեցին նրանց սովորութիւնները ոտնակոխ տրին նրանց ցեղական բարեճնունդ հպարտութիւնը, յափշտակեցին, կողոպտեցին նրանց աշխարհը առանց խճմանաց տիրապետեցին բոլորին: սորա վերայ էլ աւելացան արեւելքի թիւերը, Եւրոպական հիւանդութիւնները: նա մանաւանդ ծագիկ ընկնելը, որին միլիոնաւոր մարդիկ են զոհ եղան: Նիւ — Եօրկը թողնելով, Ալեքանդան լեռների բարձր գագաթները բարձրանանք: լող տանք — անցնենք Միսիսիսի ու անց կենալով դուռը Միսիսիսի այն կողմը հասնենք ապառաժ սարերը, բարձրանանք նոցա գագաթը ու այսպէս շարունակելով չորս հարիւրից մինչև հինգ հարիւր մղոն, և դուք կը անանք այդ ժողովուրդը իւր հին սովորութեանց միջում: Բայց գլխաւորը էն է, որ բոլորովին մոռանաք նախկին զրբերի մէջ կարգացելէք նրա չար ու դադանային բնութեան վերայ:—

Այսպէս դուք կը հասնէք հիւսիսային Ամերիկայի Հնդկացիների մօտ: Նրանց թուելից պահելէ մինչև երկու միլիոն, մի ժամանակ նրանք այս երկրի միակ կառավարիչն էին, որ տեղ ստեղծել էր նրանց Աստուած բաղդաւոր և ծագիած ժողովուրդ որ երջանկանում էր կենաց ամենակերպ բաւականութիւններով և հարկաւորութիւններով ամեն օր Աստծուց զոհանալով: աղօթք էր անում, նրա անհատները ողորմութեան համար: Այն ժամանակը նրանց թիւը հասնում էր մինչև 16 միլիոնի: Բայց ահա ե-

րեք հարիւր տարի առաջ նրանց մօտ եկան մի քանի հիւր սպիտակ մարդ: Այս սպիտակ մարդը եկաւ իբրեւ հիւր, բայց յետոյ դառաւ այս երկրի տէրը: Հիմի այս սպիտակների թիւը հասնում է մինչև 30 միլիոն: Նրանք մեծ ջանքով աշխատում են ձեռք բերել հարստութիւնները, և շահվել ամեն տեսակ երջանկով թիւններով, և այժմ իշխում են խեղճ 1200000 Հնդկացիներին որոնք ազատ են ինչպէս իրանք, և որոնք մեռնում են ծագիկից, սրից, տեղից ու թունդ ըմպելիքներից: Այս բոլոր մահացու գործիքները սպիտակ մարդն է բերել, որոնց պապերին խեղճ Հնդկացին բարեկամաբար ընդունեց և ուրախութեամբ հրաւիրեց կանանց հացի պտղի և պաննանի վերայ: Երկու միլիոն մեռած մարդիկներից, 1,400,000 սպիտակ մարդիկ որս ելան և զոհ նրա շահախորութեանը, սորվեցրին նրանց արաղի գործ ածելը և բոլոր մոլութիւնները նրանց հեռեւող արեւելքի թեանը: Միւս մնացածները չ'ընկնէին մարդկերանց, ոչ սպառնալիքներին, ոչ խորամանկ խոստմունքներին և մնում են իրանց առաջնորդների հետ խորը ձորերի մէջ, և իրանց հայրերի նման ապրում են:

Այստեղ վերին Միսսուրի և Նեբրասկա դեպի մօտ մինչև ապառաժ սարերը և դեռ աւելի էն կողմն էլ, նմանապէս դէպի հիւսիս, Ալինեպի լճի այն կողմը ու դէպի հարաւ մինչև Տեխասը բնակվում են Հնդկացիները, իրանց հին սովորութիւններով: Այնտեղ դուք կ'անանք սևամորթ Հնդկացիներին, Ալեքի բօնազիններին, Մանդաններին, վայրենի Կամադիներին և ուրիշ շատ ցեղեր: Համարեա թէ նրանք զանազանութեան երկար բոյով, թուխ կաշուի գոյնով և իրանց հին սովորական վայրենութիւնով: Նրանց հարուստ զուքսերը շատ կենդանադրական են, նա մանաւանդ երեսի և ձեռների զանազան գոյներով ներկած ժամանակը, արտաքին տեսքով նրանք գեղեցիկ են: Այս անտառների մարդագետների որդիները բոլորովին ազատ են, իսկ կանայքը գերի: Նրանց սովորական պարապմունքն է վայրենի զոմէշների որս անելը: Կապարձը ուսին դրած, աղեղը, վահանը և տէղը ձեռին բռնած, առանց զարդարանքի, նրանք աստղերի հետ խաղաղօղ ձիւղ վերայ նստած ընկնում են վայրենի զոմէշների ջուկերի ետեւից և նրանց կոտորում են ա-

ղեղներով: Տեղական բնակիչների ամենախարդելի պարապմունքներն են զոմէշների և արջերի որս անելը: վայրենի ձիւններու բռնակութեամբ, մի ցեղի միւսի հետ կռվելը:

Կանայքը տանը մնալով բոլորակ սկսեցին կամ շաքարի դլխի նման գլխակներ են շինում, և եղջերուի, ոչխարի և զոմէշի կաշիներ են պատրաստում ու շինում, շորեր են կարում, սիմիդր են ցանում, և հասարակ կերակրեղէններ են պատրաստում, որ զլխաւորապէս զոմէշ մսից է լինում: Գուք այս Հնդկացիների մէջ կ'անանք ամենախառաղի քաջ հնձեալ զինուորներ, քաջ որսկաններ և լաւ նետաձիգներ: Նրանց զէնքը, վեց ոտնաչափ երկայնութիւնով կապարձը նետերով, որոնց ծայրերը սրած են երկաթով կամ թէ սուր կայծքարով, տէղը 15 կամ 16 ոտնաչափ ծայրը էլի երկաթով սրած և թշնամու գլխի կաշով զարդարված. պարան, կացինը (տօմահակ) և վերջապէս երկայնի դանակը, որ միշտ իրան դօղքումը կախած ունի և աւելի պահում է թշնամու գլխի գլխի կաշին քերթելու համար: Բոլոր էսպէսի կաշիներ շատ ունի, նա է աւելի քաջ: Այս կաշիները ուրախութեան և կարաւելու ժամանակները օրհնում են, նրանցով զարդարում են տէգերը և հանդերձները: Աթէ այսպիսիները հասարակ մարդ ձեռք զցէ, էն ժամանակը նա մեծ փառքի կը հասնի: Այդ պատեւազմական զարդարանքին հարկաւոր է աւելցնել «Կամմա» կամ խաղաղութեան փող, որնոր զարդարված է արծուի փետուրներով որ միայն զօրապետը ունի և փռում են միայն պատերազմը վերջանալուց յետոյ, երբ որ խաղաղութեան պայմաններ են կապում, ինչան հաստատուել իրանց պայմանագրութիւնը, որից յետոյ նրան զուլթութիւնով փաթաթելով զօրապետի տանը պահում են: Միւս բոլոր ժամանակներում Հնդկաստանցին, որ եռանդոտ ծրխախոտ սիրող է, միշտ գործ է դնում սովորական լուլայ, որ միշտ իրան մօտ է պահում, սա է նրա մշտական ճանապարհակիցը: Նա նրան ոչ մի ուրիշ կերպով չի պահպանում եթէ ոչ իրան մօտ: Նրա համար միայն որ նա մինչև գերեզմանի դուռը դրան իրա մօտ ունենայ, երբ որ նա ճանապարհ ընկնի դէպի իւր հինօրեայ ցանկացած խաղաղական և դեղեցիկ երկնային որսերի դաշտերը:

Հնդկաստանցիներն զանազանվում է իւր ծանր և բարակ բնութիւնովը, սրամտութիւնովը և զանազան գործքեր կատարելուն ընդունակութիւնովը: Բայց նրա զբաղմունքներն շրջանը սաստիկ սահմանափակված է, նա յայտնապէս զարմացքով ինչպէս քարացած, կանգնում է և զարմացած նայում է իւրաքանչիւր առարկայի վերայ: որ նրա հակացողութիւնից բարձր է: Նրան անձանութիւն իւր հրդաւոր բոլոր բաները նա մի խօսքով յայտնում է (բժշկական):

Իրանց ցաւերի աշխատանքներ և զիր անողներին իրանց խորհրդաւոր հազուստի մէջ նա կոչում է «բժշկական մարդիկներ»: Պատերազմի վիժխարի «Սէկերին» «մեծ բըժիշկ են կոչում»: գետերի վրի երեւեցած շողովով պտտող ակներով շողեւնալը, երեւի թէ կոչված էր ոչ այլ ինչ եթէ ոչ «բժշկական մեծ խրճիթ»: «Սպիտակ մարդը» իւր զանազան հազուստներով նրա աչքի առաջին «մի մեծ բժշկական մարդ է»:

Ամերիկայի նկարիչ Կատլինը երեւի թէ շատ հնդկական զօրապետների պատկերը դեղերով նկարազրկելով և նրանց իւր այս հրաքրովը զարմացնելով կոչվեցաւ «մեծ բըժիշկական մարդ»:

Առաջնորդները և ուրիշ բժշկական մարդիկները 'ի պատիւ նրա սահմանեցին կաքաւել.— որ մի ուրիշ անձի համար չէին անել: Նրա բժշկականութիւնը այնպէս մեծ էր, մինչև անգամ ամէնքն էլ նրա առաջը դովում էին: Իրաւի նրանց առաջնորդներից մինչև տասն և հինգ կամ քսան մարդ այս կաքաւելուն մասնակից էին:

Եւ այս էլ հարկաւոր է նկատել, թէ սրանց մէջը կային շատ ծեր և պատուաւոր մարդիկներ: Բոլորի զլխի գուրքը առիւծի փետուրներից էր. ձախ ձեռին ունէին աէդ, իսկ աջ ձեռին սուր: Այս մի այնպիսի անսարան էր, որ նրա համար ժողովել էին բոլոր գեղերի բնակիչները. մինչև անգամ կանայքն էլ. որոնց մի ուրիշ պատահմունքի համար չէր օրէնք ներս թողնել այսպիսի հանդիսի մէջ, նրանք մի անկիւնում բժշկի ծառայի հետ նստած երգում էին. իսկ ծառայն այս ժամանակը թմրուկ էր ածում:

Ամէն մի Հնդկացի ամէն ժամանակ իրան մօտ մի առանձին պարկի միջում ունի «բժշկականութիւն»: Այս չնչին և գաղտ-

նի հնարքները հաժայելի պէս մի բան է, թէև նրանք ոչ մի բժշկական յատկութիւն չունին, բայց նա աշխարհքումն ոչ մի կարգին բանի հետ չի փոխիլ: «Բժշկականութիւն» կորցնելը մարդագետնի որդու համար մեծ անպատուութիւն է:

Այս անպատուութիւնը նրա վրայից չի վերցնվել էնքան ժամանակ մինչև որ նա չ'իլէ «բժշկականութիւն» իւր թշնամու ձեռքիցը պատերազմի մէջ: Առաջարկեցէք մի Հնդկացու, ինչոր ուզում էք, մի եւրոպական ձեռագործ, որի հետ նա պատրաստ է փոխել իւր բոլոր կայքը, որ տանապատիկ նրանից թանգ է, նա իւր «բժշկականութիւն» ոչ մի բարութեան չի տալ, որ կարծիքով միւս աշխարհքումը պէտք է իրան ճանապարհորդակից լինի, դէպի մեծ հողին: Բոլոր եւրոպական բաները նրա հետաքրքրութիւնը սաստիկ շարժում են և նա բժշկականութիւն է համարում:

Նա հիացած լսում է որսորդների և գաղան որսողների և վաճառականների պատմութիւնը, որ այցելութիւն են անում նրանց գիւղերին և պատմում են հեռացած արեւելքի սպիտակ բնակիչների մասը: Նրա երկխոսական միտքը հասնում չէ մեր հասարակական կարգադրութիւններին: Լնդուր համար էլ նրանց մէջ առակ է դարձել «սուտ ես խօսում, ինչպէս սպիտակը»: Վէի — դշուն — դշուն (աղունակի ձիւ նման գլուխ) Աղենք — բոյխացիների զինուոր և նրանց առաջնորդի որդին, դեռահաս, հարատ գեղեցիկ, քաջ և ազնուական մարդ, արդէն վաղուց լսած լինելով «մեծ բժշկականութիւն» և սպիտակների «մեծ զօրապետի» պատմութիւնը վճռեց այս. նա շատ պատեւրազմների մէջ յաղթող թշնամու, գաղաթի վրայից պլոկած շատ կաշիներով զարդարված, որ ունէր իրան երկրումը բարձր ու պատուաւոր տեղեր, վճռեց ճանապարհորդութիւն անել դէպի արեւելք և «մեծ զօրապետի հետ» խաղաղութեան ծխաքարչն քաշել:

Չմեռը 1832 թուականին, ճանապարհընկնելով Աղենք բոյխացիների դեսպանների ուղեորութիւնով, գնաց դէպի Վաշինգտոն: Իլլու — Սոուուն գետաբերանից դուրս դալով և ուղեորվելով ցած Միսսուրի գետի ընթացքով, նա տեսաւ «սպիտակների» առաջին դաղթականութիւնները:

Վէի — դշուն — դշուն և ուրիշ նրա հետ եղած իւր մի աղգակից Հնդկացին, ամէն մի նոր տուն տեսնելու պէս իրանց ծխաքարչն վերայ նշան էին անում (այս անում էին էնդուր համար, երբ որ յետ դառնան դէպի իրանց հայրենիքը ցոյց տան իրանց երկրացիներին թէ իրանց ճանապարհորդութեան ժամանակը որքան սպիտակների տուն են տեսել): Այս բանը առաջ աջողակ այց կացաւ, բայց յետոյ երբ որ տների իւր աւելցաւ նշաններով խաչվեցին ոչ թայն իրանց բոլոր ծխաքարչները այլ և նրանց մասնների կոթը այնպէս որ «նշան դնելու համար էլ տեղ չմնա»: Խեղճ Վէի — դշուն — դշուն շշկեցաւ. Բայց յետոյ դրտաւ ուրիշ հնարք և կարողացաւ «սուտ» իրան ցաւին: Մի անգամ երբ որ մակոյկը մօտեցաւ արին նա նրանից դուրս գալով, գնաց իւր ճանապարհակցի հետ զօսնելու, և բերեց իրան հետ շատ երկար ձողեր, որոնք խտակեց կաշին քերթելով: Յետոյ աշխատում էին բոլորն էլ, նշանները նրանց վերայ աւելցնել: Առաջվան նշանները նրանք նշանեցին նրանց վերայ ու առաջվան պէս ամեն տան մօտ մի նոր խաչ էին աւելացնում:

Եւ էլ միայն բաւականացան մի քանի օր, էնդուր համար որ բոլոր ձողերն նշան դրվեցան: Բայց շուտով էն էլ չբաւականացաւ, պատճառը որ տների թիւը ժամ ժամ աւելանում էր: Եւ ահա նրանք հասան ընդարձակ ցեն — Լուի քաղաքը, որի մէջ գտնվում էր 2000 տուն և 15,006 բնակիչ:

Մեր ռամիկ Հնդկացիների համար այս հրաշք էր: Նրանք գլուխները քաշարին ու հրար միջում խորհուրդ էին անում: Բաւականին դուրս տունին, բայց ոչինչ չլինելով, բոլոր ձողերն ջուրը գցեցին և իրանք գնացին դէպի քաղաքը, որ տեղի բնակիչները նրանց վերայ մի ընդհանրական մտադրութիւն դարձրին. պատճառը որ Վէի-դշուն դշուն իրաւ գեղեցիկ մարդկերանցից մինն էր: Նա իւր աղգային զգեստը հաքած գուրս եկաւ վսեմ յարգով: Վերարկուն և ներքին շորերը վայրենի ոչխարի կաշի էր, որ զարդարված էր խողովի փուշերով և յաղթված թշնամու գլխից պոկած մաղերով: Թիկունի վերայ քաշ էին դալիս երկար մաղերի հիւսերը. գլխի զարդը արծուի փետուրներիցն էր, նրա վերարկուն գօմչի կաշուից,

որի վերայ նկարված էին նրա պատերազմական մեծագործութիւնները: Նա իրան վրայից քաշ արաւ աղեղը և նետերով լեքը կապարծը և ձեռին բռնեց վահան:

Վէի—դշուն—դշուն Սեն—Նուխումը երկար ժամանակ չմնաց, պատճառը որ ճանապարհորդութեան զիտաւորութիւնը հետու վաշինգտոնն էր: Նա օրէցօր աւելի վաշմանում էր, անց էր կենում մի քաղաքից մի քաղաք, նրա մօտից անց էին կենում շահենաւները միմեանց հետեւից ճեղքելով և ատանելով ալիքները: ու ժամառ ժամ աւելի և ևս կայում էր յմեծ բժշկական հանութիւնն: Նա անցնելով Օհիօ գետով Յինցինոտ քաղաքը մօտ շատ վարմացաւ: Երբ քամու պէս ընթանում էին նաւերից շուտով շոգեկառքերը: Վերջապէս անցկենալով ցանքերի լեքը երկիրքերով և հասնելով Ալեգանսան լեռները: Նա հասաւ Վաշինգտոն քաղաքը: Նրա առաջին դործն էր դահազուլիս նախագահին այցելութիւն անել, նա նրա ձեռք տուեց ծխեց յխաղաղութեան ծխաքարը: Նրա ճանապարհորդակցիցներից առաջինը նրա հետ խօսեց և վերջինը հեռացաւ տունը թողեց: Բայց Վէի—դշուն—դշուն չմնաց Վաշինգտոնում, նա բնակիչներով լեքը Ամերիկայի շատ քաղաքներ տեսաւ, որոնց մին էր ընդարձակ Եօրկը: Այս տեղ հազարաւոր աներ ամուր կողում էին մէկմէկուց, հարիւր հազարաւոր մարդիկ քուլէքումը վժվժում էին ու նաւահանգստի մինչ հաստատութեան սիւները իբրեւ մի սև անտառ ստուեր էին տալի, նաւակները անդադար անց ու դարձ էին անում թընդանօթաձգութեամբ պատվում էին միմեանց: փայլուն ջրի երեւին շոգենաւերը զընում յետ ու առաջ: Նրանց միջումը ահա հազին պատերազմական մեծ նաւը վանմութեամբ շարժում է, իրան մեծամեծ հաստատուն կայմերով և հարիւրաւոր բաց արած թնդանօթներով: Վէի—դշուն դշուն տեսաւ սպիտակների ամրոցները, նըրանց թնդանօթները, հրախաղութիւնքը և օդապարիկները, և եկող դարունքը էլ յետ դարձաւ դէպի Վաշինգտոն, որ տեղ կրկին նրա վերայ ընդհանուր ուշադրութիւն դարձրին: Նախագահը նրան զուարճացնելու համար պատերազմական բոյոր զէնքերից նրան ընծայեց, որի փոխարէնը Վէի—դշուն—դշունից գեղեցիկ աղգային հագուստ ստացաւ:

Մեծ Հնդկացին շատ բարակ մահուկից կարած զինուորական բաճկոնը իր ուսանոցներով հագաւ, շնքին փաթաթեց սև թաշկինակ, և երկար կրքնկաւոր կօշիկները հագաւ, որից գետնի վերայ դրուստ չէր կարողանում ման գալ: Գլին զրեց ջրչունի մօրթուց և երկար արծաթաթիւ ժապաւէններով և փետուրներից շինած գեղեցիկ փնջով զլսարկը: որի երկայնութիւնն էր երկու ոտնաչափ: Բաճկոնի կանգնած օձիքը հասնում էր մինչև ախանջները, իսկ թիկունքի վերայ փռուած էին կարմիր գոյնով հիւսած երկար մազերը:

Շնքի կապուտ ժապաւէնից քաշ արած մի մեծ արծաթեայ մեզալ, իսկ գօտքիցը երկար թուր: որ շատ անգամ ոտներին մէջն էր ընկնում, հագել էր այծի մորթուց ձեռնոյններ, աջ ձեռնին բռնել էր մի մեծ հովահար, իսկ ձախու ձեռնին մի կապուտ ամպհովանի: Այսպէս մեր Վէի—դշուն—դշուն այս հագուստով թողեց Վաշինգտոնը, ուսած փքված ման էր դալի շոգենաւի վերնայարկումը, ու երգում էր ամերիկական ազգային երգը:

Իմի Սին—Նուի քաղաքը նրան երկրորդ անգամ տեսաւ: բայց նոր հագուստով չը տեսաւ: Այսու ամենայնիւ Վէի—դշուն—դշուն հեռացաւ դէպի իրան հայրենիքը, դէպի իւր հայրենի անտառները և ահա շոգենաւը արաւից իւր ընթացքը և կանդնեց հայրենի հողի ավի մօտ: վերանկելով իւր ունեւորները որև չմոռացաւ վերցնել իւր կռատակին օղիի ամանը, իրան երկու զրպանը խցկեց մին մի սրուակ, որ էլ էն թանկագին բանով էր լցրած, և դուրս եկաւ դէպի ավի: Այն զիւղի բնակիւած Հնդկացիները ափշած ժողովեցան շոգենաւի չորս կողմն: Վէի—դշուն—դշուն հարտութեամբ նրանց միջովը անց կացաւ: Այն տեղ գտնվողներից, որոնց հետ էր նոյնպէս նրա կինը, բարեկամները և ազգականները, իրան էնպէս ցոյց տուեցին, թէ նրան չէն ճանաչում, թէ նրանց լաւ յայտնի էր թէ ով է այնպէս հարատու թեամբ ման եկողը: Գիւղը մանկով նստեց նա այն հետաքրքիր ժողովքի մէջ, որ վաղվելով նրա մօտ եկան: Բայց նրանք ձայն չհանեցին: Նա իրան մերձաւոր բարեկամների վերայ ինչպէս մի օտարի վերայ էր նայում, և սրանց այս լուռ

մունջ անշարժ ձէն ու ծպտուն չը հանելուց կէս ժամ յետ, սկսեցին ծանր ու բարակ փոքր առ փոքր սովորական տեսութիւնները անել:

(Այլ չարունակվի)

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Առաջիկայ Հինգշաբթի 16-ին ներկայ հոկտեմբեր ամսոյս Ներսիսեան աղգային—հոգեւոր դպրոցի հոգաբարձական խորհրդարանում առաւօտեան ժամը 11-ից մինչև մի ժամը կէսօրից յետ կ'լինի աճրդախօսութիւն (տորգ) առանց կրկնաճրդախօսութեան (պերետորիկա) Հին Ներսիսեան դպրոցի ներքին յարկի քսան և եօթն նորակաւոյց խաւովները և նորա դէմուդէմը եղած քսան և մի խաւովները կապալով տալու համար: Այս աճրդախօսութեանը ներկայ գտանվիլ ցանկացողները պէտք է ներկայացնեն զբաւական իւրաքանչիւր կալուածքի համար Հինգ Հարիւր ուրբիարծաթ: Պայմանները ամէն ցանկացող կարող է կարդալ հոգաբարձական դիւանատանը ամէն օր առաւօտեան 10 ժամից մինչև 12ը:

Հրատարակիչ Հ. ԵՆՖԻԱՃԵԱՆՑ
Խմբագիր Պ. ՍԻՄԵՆՆԵԱՆՑ.
Ի Տպարանի Հ. ԵՆՖԻԱՃԵԱՆՑԻ ԸՆԿ.
Ի տան Զիլախեանց.

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ ОКТЯБРЯ 11 1869 Г.
ТИФЛИСЬ.